

Una aproximació a la filosofia política de Simone Weil¹

PAU MATHEU RIBERA

Universitat de Barcelona
paumatheuribera@ub.edu

Resum: La filosofia de Simone Weil (1909-1943) desperta cada vegada més interès. Si bé en un primer moment la investigació es dirigí principalment a qüestions biogràfiques, a causa de l'excepcional trajectòria vital de la filòsofa, cada cop són més els treballs orientats a estudiar-ne el pensament. Tanmateix, ens sembla que encara són poques les investigacions dedicades a analitzar l'evolució interna d'aquest pensament, parant atenció als problemes que Weil volia resoldre i les raons internes que l'obligaren a replantejar-se determinades qüestions. L'objectiu d'aquesta comunicació és analitzar, justament, les raons que portaren Weil a replantejar-se la noció de *revolució* i que l'obligaren a repensar quines accions polítiques poden ser eficaces per combatre l'opressió social.

Paraules clau: Simone Weil, revolució, lluita de classes, opressió, lluita pel poder.

An approach to Simone Weil's political philosophy

Abstract: The philosophy of Simone Weil (1909-1943) arouses increasing interest. While in a first stage the research aimed mostly at biographical issues, due to her exceptional vital experience, there have more recently been a growing number of works that aim to study her thought. However, we think that there is still little research on the internal evolution of Weil's thought, paying attention to the problems that she wanted to solve and the internal reasons that forced her to reconsider some issues. The aim of this communication is precisely to analyse the internal reasons that led Simone Weil to reconsider the notion of revolution and forced her to rethink which political actions can be effective in order to fight against social oppression.

Keywords: Simone Weil, revolution, class struggle, oppression, struggle for power.

1. Aquest treball s'ha desenvolupat en el marc del projecte «Vulnerabilidad en el pensamiento filosófico femenino. Contribuciones al debate sobre emergencias presentes» (PGC2018-094463-B-I00 MINECO/AEI/FEDER, UE) i del GRC «Creació i pensament de les dones» (2017SGR588).

0/ Preàmbul

L'esforç de pensament que caracteritzà la vida de Simone Weil, filòsofa francesa nascuda el 1909 i morta el 1943, estigué motivat pel desig de comprendre què és l'opressió, quines en són les causes i què podem fer per eliminar-la o reduir-la a l'estricta mínim necessari.

1/ L'opressió

En un text escrit a Londres a finals de la seva vida, Weil criticava a Marx el fet de no haver analitzat mai amb prou rigor el concepte d'opressió, malgrat haver-lo posat al centre de la seva obra (Weil 1955: 213). «No es pot fer un ús de la noció d'opressió», diu Weil, «sense haver fet un esforç seriós per definir-la, perquè no és una noció clara»² (Ibid.: 247). En el text que considerà com la seva primera «gran obra»³, les *Reflexions sobre les causes de la llibertat i de l'opressió social*, afirma:

El que demanàriem a la revolució és l'abolició de l'opressió social; però, per tal que aquesta noció tingui com a mínim la possibilitat de tenir algun significat, cal tenir cura de distingir l'opressió de la subordinació dels capritxos individuals a un ordre social. Mentre hi hagi una societat, aquesta tancarà la vida dels individus en uns límits força estrets i els imposarà les seves regles; però aquest constrenyiment inevitable només mereix ser anomenat opressió quan, pel fet que provoca una separació entre aquells que l'exerceixen i aquells que el pateixen, posa els segons a mercè dels primers i fa així pesar fins a l'esclafament físic i moral la pressió dels que manen sobre els que executen. (Weil 1991: 46)

Així, doncs, cal distingir entre «opressió» i «subordinació dels capritxos individuals a un ordre social». Tanmateix, en aquest fragment no queda clar com concebre el límit a partir del qual aquesta subordinació esdevé opres-

2. Les citacions de Weil estan preses de les obres originals en francès i traduïdes al català per a aquesta comunicació.
3. S. Weil escriví aquest text durant la segona meitat de l'any 1934, i l'acabà just abans d'entrar a treballar com a obrera en una fàbrica el 4 de desembre d'aquell mateix any. Concebut inicialment com un article, es convertí finalment en un llibre. Segons la seva biògrafa i amiga, Simone Pétrement, Weil volia deixar escrit el seu pensament polític abans d'entrar a la fàbrica. «Su artículo se extendía cada vez más; quería decirlo todo. Por eso lo llamó enseguida (sonriendo) su “Gran obra”, su “Testamento”» (Pétrement 1997: 318). Malgrat l'evolució de les seves concepcions polítiques, Weil continuà considerant-lo un text valuós. En una carta de 1940, escrita des de Toulouse després d'haver marxat del París ocupat, afirma: «en mi carpeta de París tengo un texto en prosa, muy largo, mecanografiado, cuyo título he olvidado, pero que lleva como epígrafe una cita de Spinoza. Se trata esencialmente de un análisis de la opresión política y social, de sus causas permanentes, de su mecanismo, de sus formas actuales. Data de 1934. Resulta también muy actual. Pienso que vale la pena que no se pierda» (Ibid.: 546).

siva. Caldria comprendre en què consisteix exactament «l'esclafament físic i moral» que diferencia l'obediència legítima de l'opressió.

A les *Lliçons de filosofia*, apunts de classe presos per una de les seves alumnes durant el curs escolar de 1933-1934, Weil escriu: «Definició de l'opressió: és la negació del principi de Kant. L'home hi és tractat com un mitjà» (Weil 1959: 168). Hi ha opressió, doncs, quan l'ésser humà no és tractat com un fi i és convertit en un mer instrument, en un objecte subordinat a la voluntat i als fins d'algú altre.

Per entendre bé què vol dir el fet de «ser tractat com un mitjà», podem complementar-ho amb el que llegim en un altre text: «No es pot ser revolucionari si no s'estima la vida. [...] La revolució és una lluita contra tot el que obstaculitza la vida» (Weil 1988: 319). Així, doncs, l'opressió social podria definir-se com allò que obstaculitza la vida i impedeix que pugui desenvolupar-se plenament.

A la seva segona «gran obra»,⁴ *L'arrelament*, Weil lliga explícitament la noció d'obligació amb el que la vida necessita per desenvolupar-se amb plenitud. Com a éssers vius, els humans tenim unes necessitats que no depenen ni de la nostra voluntat ni de cap convenció social, sinó del món real. Ningú no pot sobreviure sense menjar ni beure, ens debilem inevitablement si no ho fem adequadament. Pot ser que no coneguem totes les necessitats vitals humanes, però el nostre desconeixement no les fa menys reals. Es diferencien dels capritxos, a més, pel fet que quan no són satisfetes comporten sempre una pèrdua real d'energia vital (Weil 2013: 114-115). Tractar els éssers humans com a fins vol dir fer tots els esforços possibles per tal que les seves necessitats vitals siguin respectades. Hi ha opressió en tota societat que subordina la vida dels éssers humans a altres fins.

La societat industrial pot ser anomenada opressiva perquè el fi que persegueix no és la satisfacció de les necessitats vitals humanes. La societat capitalista i burgesa, en particular, és opressiva perquè la necessitat de les empreses no només d'evitar les pèrdues, sinó d'augmentar constantment els beneficis passa per damunt de l'obligació de satisfer les necessitats humanes. «La societat burgesa», afirma Weil en un escrit de 1937, «està afectada per una monomania: la monomania de la comptabilitat. Per a ella, només el que pot ser xifrat en francs i cèntims té valor. No dubta de sacrificar vides humanes a xifres que quadren en el paper, xifres del pressupost nacional o de balanços industrials» (Weil 1991: 460).

Per a Weil, l'opressió causada per la societat industrial no té a veure només amb els salaris –tot i que aquesta qüestió no sigui menor–, sinó també

4. En una carta del 22 de maig de 1943, escrita des de Londres als seus pares, Weil (1957: 237) afirma, referint-se a *L'arrelament*: «He fet una segona "gran obra", o més aviat l'estic fent, perquè encara no està acabada».

amb les condicions de treball que imposa. El fi de la societat industrial és el rendiment. Les condicions que imposa als treballadors i treballadores tenen l'objectiu de respondre a l'exigència d'augmentar el rendiment, i no de satisfer-ne les necessitats vitals. Seria bonic que els dos objectius coincidissin, és a dir, que el règim industrial més respectuós amb la vida fos també el més productiu; aquesta és, de fet, la convicció del marxisme, i també la dels economistes liberals que creuen sincerament que el capitalisme millora les condicions de vida de la població. Però Weil ho posa en dubte. De l'experiència del treball en diverses fàbriques n'extragué justament la conclusió contrària: la tendència vers el màxim rendiment implica un empitjorament de les condicions de treball, i la millora de les condicions de treball, una disminució del rendiment. Per poder mantenir l'augment exponencial del rendiment s'ha de sotmetre els obrers a una fèrria disciplina militar, reduir-los a una obediència cega i automàtica garantida no tant per la força com per l'amenaça constant d'una disminució de sou o de l'acomiadament si no es rendeix prou. Per mantenir-se dins la fàbrica, cal sotmetre's a una cadència de treball que esgota l'ànima i el cos, atès que no s'adequa al ritme de la vida humana (Weil 1991: 296).

Penso que ens equivocaríem si, com s'ha fet, afirméssim que la nostra societat ha superat aquestes condicions de treball.⁵ La mundialització que a partir dels anys 70 ha convertit el món en una fàbrica global ha desplaçat, sense suprimir-les, aquestes condicions als països empobrits, que produeixen la major part dels productes que consumim. Així mateix, la desregulació neoliberal ha fet reparèixer noves i antigues formes d'explotació als països occidentals, com mostren els casos d'Amazon i Deliveroo.⁶ Com a exemple d'aquesta contradicció entre la cadència industrial i el ritme natural de la vida tenim l'accident de Rana Plaza del 24 d'abril de 2013, on moriren més de 1.100 persones i més de 2.400 en resultaren ferides. En aquest edifici d'un suburbi de Dhaka, capital de Bangladesh, s'hi allotjaven un banc, diverses botigues i cinc fàbriques tèxtils. El dia 23 s'identificaren esquerdes importants a l'edifici, de manera que les treballadores del banc i les botigues l'endemà no anaren a treballar. Les fàbriques, però, pressionades pel model de negoci de les marques occidentals, que els exigeixen una resposta immediata a les seves demandes, van obligar les seves treballadores a anar a la feina, sota l'amenaça d'una pèrdua de sou o l'acomiadament. Moltes hi van anar i l'edifici es desplomà, amb elles a dins.

Tenim així una definició prou precisa d'opressió: un sistema social és opressiu quan el seu funcionament exigeix unes condicions que no permeten satisfer les necessitats de la vida humana. Una societat no opressiva ha de

5. Cf., per exemple, l'article de G. Hourdin (1990: 122).

6. Per a una anàlisi global de la situació econòmica contemporània, cf. Cairó 2018.

garantir no només feina i uns salaris que donin la seguretat de poder adquirir allò necessari per a la vida –prou aliment, habitatge, roba, energia–, sinó també unes condicions de treball que no converteixin en cosa, que permetin un cert grau d’iniciativa i responsabilitat durant la feina i que no xuclin tota l’energia vital dels treballadors i treballadores, deixant-los-en una quantitat suficient per utilitzar durant el seu temps d’oci.

Segons Weil, el que caracteritza una societat no opressiva és la joia, la felicitat de sentir que la vida s’afirma i pot desenvolupar-se lliurement. En un text escrit a Londres, afirma: «El criteri que permet reconèixer que en algun lloc se satisfan les necessitats dels éssers humans és una expansió de fraternitat, joia, bellesa, felicitat. On hi ha replegament sobre si mateix, tristesa, lletjor, hi ha privacions per guarir» (Weil 2013: 104). La felicitat consisteix a sentir-se com a casa en el món, a sentir que les lleis de l’univers s’adeqüen al ritme que necessita la vida humana. Per a Weil, el règim industrial asfixia la vida, i impedeix que els obrers puguin sentir-se enlloc com a casa, ni a la fàbrica ni a les perifèries de les ciutats industrials on són expulsats (Weil 2013: 145).

2/ Les causes de l’opressió

És important analitzar, però, quines són les causes de l’opressió, perquè la manera de concebre-les determina les accions que cal realitzar per eliminar-les o disminuir-ne els efectes. Segons Weil, Marx compregué que «no es pot suprimir l’opressió mentre subsisteixen les causes que la fan inevitable, i que aquestes causes resideixen en les condicions objectives, és a dir, materials, de l’organització social» (Weil 1991: 46). Partint d’aquesta concepció, Weil identifica dues condicions que fan inevitable l’opressió. La primera és l’existència de privilegis: «Determinades circumstàncies», afirma, «que corresponen a etapes sens dubte inevitables del desenvolupament humà, fan sorgir forces que s’interposen entre l’home comú i les seves condicions d’existència, entre l’esforç i el fruit de l’esforç, i que són, per la seva essència mateixa, el monopoli d’alguns, pel fet que no poden ser repartides entre tots; a partir d’aleshores, aquests privilegiats, per bé que depenen, per viure, del treball d’altri, disposen de la sort d’aquests mateixos de què depenen, i la igualtat desapareix» (Ibid.: 53). Així, per exemple, només alguns adquireixen els coneixements científics i tècnics necessaris per dissenyar i coordinar diferents treballs; només un grup de la població posseeix les armes, i quan la divisió del treball està prou avançada com perquè tothom es vegi obligat a intercanviar els seus productes pels dels altres, només uns quants privilegiats controlen els intercanvis controlant la moneda (Ibid.: 54). Finalment, allà on la coordinació dels esforços és necessària, aquesta «esdevé el monopoli d’alguns dirigents [...], i la primera llei de l’execució és aleshores l’obediència» (Id.).

Tanmateix, aquesta divisió entre els que manen i els que obeeixen no provoca per si sola l'opressió. Un governant savi i just podria repartir de forma equitativa els recursos de la societat per tal que tothom rebés el necessari per viure i a ningú no se li imposessin unes condicions de treball gaire feixugues. Això, però, esdevé impossible a partir del moment en què apareix la segona de les causes de l'opressió: la lluita pel poder. Per mantenir-se en aquesta lluita contra les col·lectivitats rivals, els que manen han d'oprimir per aconseguir una obediència automàtica (Ibid.: 55).

Segons Weil, només podríem evitar-ho de dues maneres: o bé suprimint la desigualtat, cosa que vol dir eliminar l'especialització, o bé suprimint la lluita aconseguint un poder superior a tota la resta. Per a Weil, però, aquesta segona opció és impossible: el poder no es posseeix mai, sinó que depèn sempre de mitjans que són exteriors a qui els utilitza (armament, riqueses, etc.), i que, per tant, poden ser utilitzats també pels enemics, i l'exercici del poder engendra sempre, a més, el desig de revolta entre els qui obeeixen. Això fa que tot poder sigui essencialment inestable i que no puguem sostreure'ns mai a les exigències que la lluita pel poder imposa.

Fou justament aquesta anàlisi de l'opressió el que portà Weil a posar en dubte el concepte de revolució. Aquesta només podria ser vertaderament efectiva si eliminés les causes de l'opressió, és a dir, l'especialització i la lluita pel poder. Tanmateix, segons Weil (Ibid.: 33): «Tota la nostra civilització està fundada sobre l'especialització [...]; i sobre una tal base, només podem organitzar i perfeccionar l'opressió, però no alleujar-la. La societat capitalista no ha elaborat en el seu si les condicions materials d'un règim de llibertat i d'igualtat, i la instauració d'un tal règim suposa una transformació prèvia de la producció i la cultura». En unes tals condicions materials, l'expropiació dels capitalistes només pot portar a la subordinació de la societat sencera a una casta burocràtica que n'assumeixi les tasques de direcció i coordinació.

A més, com sigui que la revolució no pot fer-se alhora a tot el món, el país on triomfi es veurà obligat a subordinar-se a les exigències de la lluita internacional pel poder, si no vol ser esclafat per les potències rivals; és a dir, que haurà d'imposar als seus treballadors i treballadores la cadència exigida per mantenir-se al nivell de producció industrial i armamentística de la resta de països (Ibid.: 32). «El mot revolució», conclou Weil, «és un mot pel qual es mata, pel qual es mor, pel qual s'envia les masses populars a la mort, però que no té cap contingut» (Ibid.: 45).⁷

7. Malgrat que aquí no podem desenvolupar-ho amb prou profunditat, cal indicar que aquesta crítica weiliana sorgeix d'una discussió amb la teoria marxista de la revolució tal com l'exposa Lenin al llibre *L'Estat i la revolució*. Weil, que l'estudià amb atenció, afirmà que era «l'obra més important de Lenin» (Pètrement 1997: 238). El llibre ha estat recentment publicat en català: n'inclouem l'edició a la bibliografia.

3/ Què s'ha de fer?

Si l'especialització és avui inevitable, i si aquesta esdevé necessàriament opressiva per la lluita pel poder, què s'ha de fer? Si bé Weil donà diverses respostes a aquesta pregunta, les vagues de juny de 1936 i la victòria del Front Popular francès, que conduïren a una millora de les condicions laborals, van mostrar-li que d'alguna manera ha de ser possible limitar l'opressió, i l'obligaren a reflexionar sobre les condicions d'una acció que fos eficaç en aquest sentit.

Ja no es tracta ara, però, d'eliminar totalment l'opressió apropiant-se dels mitjans de producció, com pretenia la revolució, sinó d'avançar cap a un sistema que permeti un equilibri entre finalitats contràries. Les persones encarregades de les funcions de direcció es preocupen sobretot per maximitzar el rendiment de les empreses; com sigui que el respecte de les necessitats vitals dels treballadors implica limitar aquest rendiment, tendiran a ignorar-les. El que preocupa a les organitzacions obreres, en canvi, és fer respectar les necessitats de la vida humana, ignorant la qüestió del rendiment. Caldria concebre un règim de producció capaç de conciliar aquestes preocupacions contràries: «Aquest és el veritable problema, el problema més greu que es planteja a la classe obrera: trobar un mètode d'organització del treball que sigui alhora acceptable per la producció, pel treball i pel consum» (Weil 1991: 462).

Per a Weil, l'única manera d'aconseguir l'estabilitat d'un tal règim és garantir un equilibri de forces entre les parts implicades: és a dir, garantir que el moviment obrer sigui prou fort i organitzat com perquè les persones encarregades de les funcions de direcció, en fer els seus càlculs, sàpiguen amb certesa que no surt a compte imposar determinades condicions de treball, perquè la resposta sindical provocarà més pèrdues de les que es pretenien estalviar. D'altra banda, però, cal que la pressió sindical es responsabilitzi també de respectar les necessitats mínimes de rendiment que exigeixen les condicions materials del règim de producció. Tal com Maquiavel⁸ recomana a qui vulgui ser bon príncep (Maquiavel 2013: 96, 103), cal ser temut però no odiat: per tant, els sindicats han d'aconseguir mostrar als empresaris que no poden menysprear-los, però evitant que la seva presència amenaci totalment la viabilitat de les empreses. Segons Weil, «si la pressió obrera s'exerceix d'una manera contínua, metòdica i raonable, aviat [els directors] trobaran natural haver de comptar-hi, evitar les intimidacions, renunciar a rebaixar els preus dels productes mitjançant l'augment de producció i l'esgotament dels treballadors [...]; els semblarà normal tenir en compte, en les mesures que decideixen, les reaccions obreres, i reemplaçar en els casos més greus les ordres per la persuasió» (Weil 1991: 456-457).

8. Maquiavel és un autor que acompanya Weil durant pràcticament tota la vida: el llegí i el rellegí en moments molt diversos de la seva trajectòria intel·lectual, valorant-lo sempre molt positivament. Per a un estudi de les lectures weilianes de l'obra de Maquiavel, cf. Rius 2018.

Si la divisió de les funcions de coordinació i d'execució en el treball és inevitable, l'únic que pot fer que la societat sigui cada vegada menys opressiva és la lluita dels qui obeeixen contra els qui manen. Aquesta lluita ha de ser ferma i constant, perquè sense ella es vulnerarien tots els drets; però ha de perseguir alhora una transformació que sigui estable: ha de pretendre equilibrar les forces de les classes oposades, però no suprimir-ne la divisió, perquè això és impossible. Quan la lluita es dirigeix no a establir aquest equilibri, sinó a destruir l'altra classe, el conflicte social, essencial per mantenir una societat mínimament respirable, degenera arrossegant-nos cap a la guerra. Malgrat que semblin tenir coses en comú, guerra i lluita són, per a Weil, dos conceptes oposats: l'objectiu de la lluita és l'equilibri; la guerra, en canvi, busca l'establiment del màxim desequilibri per l'esclafament total de l'adversari. Com escrigué el 1937: «No es tracta d'immobilitzar artificialment les relacions de forces essencialment variables, i que aquells que pateixen intentaran sempre canviar; es tracta de discriminar l'imaginari i el real per disminuir els riscos de la guerra sense renunciar a la lluita, de la qual Heràclit deia que és la condició de la vida» (Weil 1989: 66).

Bibliografia

- CAIRÓ I CÉSPEDES, G. (coord.) (2018) *Economia mundial. Deconstruint el capitalisme global*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- HOUDIN, G. (1990) «L'idée de révolution chez Simone Weil et chez Proudhon». *Cahiers Simone Weil* 13/2: 119-136.
- LENIN. (2017) *L'Estat i la revolució*. Trad. Addenda. València: Tres i Quatre.
- MAQUIAVEL. (2013) *El príncep*. Trad. C. Arenas. Barcelona: Edicions 62.
- PÉTREMENT, S. (1997) *La vida de Simone Weil*. Trad. F. Díez del Corral. Madrid: Trotta.
- RIUS, R. (2018) «Simone Weil lectora de Maquiavelo», dins C. Revilla, E. Bea (eds.), *Simone Weil*. Buenos Aires: Katz.
- WEIL, S. (1955) *Oppression et liberté*. París: Gallimard.
- (1957) *Écrits de Londres et dernières lettres*. París: Gallimard.
- (1959) *Leçons de philosophie. Transcrites et présentées par Anne Reynaud-Guérithault*. París: Union Générale d'Éditions.
- (1988) *Œuvres Complètes II: Écrits historiques et politiques, 1*. París: Gallimard.
- (1989) *Œuvres Complètes II: Écrits historiques et politiques, 3*. París: Gallimard.
- (1991) *Œuvres Complètes II: Écrits historiques et politiques, 2*. París: Gallimard.
- (2013) *Œuvres Complètes V: Écrits de New York et de Londres, 2*. París: Gallimard.